

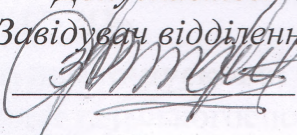
6/24
1-4/2024
жас

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ФАХОВИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ КОЛЕДЖ

Відділення «Агрономія»

Спеціальність 205 «Лісове господарство»

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

Допускається до захисту
Завідувач відділення «Агрономія»
 Залевський Р.А.
« ____ » _____ 2024 р.

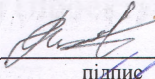
ДИПЛОМНА РОБОТА

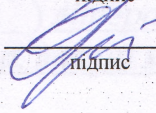
на тему:

**«Раритетний фітофонд природного заповідника
«Древлянський»**

ДР 06090101.041.04 ПЗ

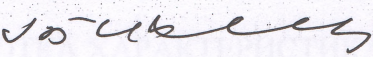
ЧОРНОВОЛ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ

Керівник: Жижин М.П., к.б.н., с.н.с.
підпис (прізвище та ініціали)

Рецензент: Орлов О.О., к.б.н., с.н.с.
підпис (прізвище та ініціали)

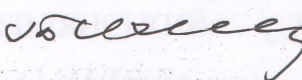
Консультант:

з економічних питань

Тимошенко М.М., д.е.н.

з охорони праці та техн. безпеки

Тимошенко М.М., д.е.н.

Житомир – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ

Відділення: заочне

Кафедра: Агрономії та лісового господарства

Освітній ступінь: «Бакалавр»

Спеціальність: 205«Лісове господарство»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач випускової кафедри:

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент Цуман Н.В.

« 30 » грудня 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА БАКАЛАВРСЬКУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Чорновол Олександр Володимирович
(прізвище, ім'я, по-батькові студента)

1. Тема роботи (проекту): «Раритетний фітофонд природного заповідника
«Древлянський»

керівник роботи (проекту) к.б.н., с.н.с. Жижин М.П.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по коледжу від «30» грудня 2023 року №
550у

2. Строк подання студентом роботи (проекту) травень
2024р.

3. Вихідні дані до проекту (роботи):) літературні джерела, проект організації та ведення господарства, звітні матеріали, дані польових досліджень

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) РОЗДІЛ 1. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ» ; РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ; РОЗДІЛ 3. ЗВЕДЕНИЙ СПИСОК РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗАПОВІДНИКА; РОЗДІЛ 4. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ ФЛОРИ ПЗ «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень):
Таблиці,
фотографії

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
5	Тимошенко М.М., д.е.н., доцент		

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів дипломної роботи (проекту)	Примітка
1	КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»	02.2024	виконано
2	АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД	03.2024	виконано
3	ЗВЕДЕНИЙ СПИСОК РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗАПОВІДНИКА	03.2024	виконано
4	КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ ФЛОРИ ПЗ «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»	03.2024	виконано
5	Написання диплому	04.2024	виконано
6	Презентація доповіді	04.2024	виконано

Студент: _____ Чорновол О.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи (проекту): _____ Жижин М.П.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

до бакалаврської роботи

на тему: «Раритетний фітофонд природного заповідника «Древлянський»

Виконав: бакалавр спеціальності 205 «Лісове господарство» **Чорновол Олександр Володимирович.**

Керівник: кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник **Жижин Микола Павлович.**

Рецензент: кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник **Орлов Олександр Олександрович.**

Дипломна робота викладена на 64 сторінках комп'ютерного набору, включає вступ, 4 розділи, висновки, перелік використаних джерел, містить 14 фотографій).

Короткий зміст роботи

- **Вступ.** Обґрунтовано актуальність теми, наведено мету, методи та завдання досліджень.
- **Розділ 1.** Коротка характеристика природних умов природного заповідника «Древлянський» – містить аналіз природних умов об'єкта ПЗФ.
- **Розділ 2.** Аналітичний огляд.
- **Розділ 3.** Зведений список рідкісних видів судинних рослин заповідника.
- **Розділ 4.** Коротка характеристика рідкісних видів флори.
- **Висновки** підсумовують результати проведених досліджень.
- **Перелік використаних джерел.** Представлені літературні та інтернет-джерела, використані при підготовці дипломної роботи.

За результатами проведених досліджень встановлено, що з рідкісних видів рослин природного заповідника «Древлянський» 26 видів занесені до «Червоної книги України» (2009); 3 види – до Бернської конвенції, 2 види – до Європейського Червоного списку, 9 видів – до списку CITES.

Але оскільки частина видів Бернської конвенції (2-а з 3-х) та списку CITES (всі види) занесені до «Червоної книги України» (2009), загальна кількість рідкісних видів у природному заповіднику «Древлянський» дорівнює 29.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»	7
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД	9
РОЗДІЛ 3. ЗВЕДЕНИЙ СПИСОК РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗАПОВІДНИКА	10
РОЗДІЛ 4. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ ФЛОРИ ПЗ «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»	13
ВИСНОВКИ	44
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

У зв'язку з прийняттям Україною зобов'язань по ряду міжнародних угод щодо охорони біорізноманіття та рідкісних видів рослин (Ріо-де-Жанейро, 1994) гостро постала проблема збереження їх у державі в цілому, її окремих регіонах/адміністративних одиницях та об'єктах, особливо в об'єктах природно-заповідного фонду. В першу чергу це відноситься до видів національного рівня охорони, занесених до «Червоної книги України» (2009).

Крім того, в Україні повинні охоронятися види рослин, занесені до низки природоохоронних конвенцій та угод, зокрема, види, занесені до списку Міжнародного союзу охорони природи [The IUCN Red List...; Коротченко, Мосякін, 2014]; додатку до Конвенції щодо міжнародної торгівлі загрожуваними видами дикої фауни і флори [CITES: Convention on International Trade]; Бернської конвенції [Convention on the Conservation...], Резолюції № 6 (Додатку I) [Резолюція № 6]; Європейського Червоного списку видів, які знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі [European Red List].

Особливо слід підкреслити, що збереження популяцій рідкісних видів рослин можливо лише за умови збереження середовища його існування – тобто на основі біото пічної (оселищної) концепції. Особливо сприятливі умови для збереження рідкісних видів рослин створені у природних заповідниках України, в т.ч. ПЗ «Древлянський».

Актуальність теми. Флора судинних рослин ПЗ «Древлянський» інтенсивно досліджується лише протягом 10 останніх років, більш ранні флористичні дані по цій території практично відсутні, як і гербарний матеріал. Тому узагальнити список рідкісних видів судинних рослин заповідника, проаналізувати їх екологічні особливості, поширення, заходи охорони є актуальним завданням.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є формування списку рідкісних видів судинних рослин заповідника, аналіз їх екологічних особливостей, поширення, заходів охорони.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є рідкісні види судинних рослин у ПЗ «Древлянський».

Мета досліджень. Мета досліджень отримання сучасних даних щодо рідкісних видів судинних рослин заповідника.

Завдання досліджень. Для досягнення мети досліджень були вирішені такі головні завдання: проаналізовані літературні джерела стосовно обраної проблеми; проведено натурне обстеження ключових біотопів заповідника; сформований список рідкісних видів судинних рослин заповідника та подано їх коротку характеристику.

Практична цінність. Отримані дані дозволяють організувати дієву охорону виявлених місцезростань рідкісних видів рослин на основі біото пічного підходу.

Головним завданням подальших досліджень у цьому напрямку є:

1. Продовження вивчення поширення рідкісних видів рослин у ПЗ «Древлянський»;
2. Оцінка сучасного стану їх популяцій та збереженості, прогнозування цих параметрів на майбутнє;
3. Виявлення біотопів, в яких поширені рідкісні види;
4. Розробка менеджмент-планів для кожного з рідкісних видів рослин.

РОЗДІЛ 1. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ УМОВ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»

Древлянський природний заповідник створено відповідно до Указу Президента України № 1038/2009 від 11 грудня 2009 р. на площі 30872,84 га. Заповідник створено за науковим обґрунтуванням к.б.н., с.н.с. О.О. Орлова. Ліси заповідника знаходилися у віданні ДП «Народицький спецдержлісгосп» – 16,8 тис. га. Решта площі заповідника на час створення була безлісною – переважно землями запасу Народицької районної ради (2,4 тис. га) та Народицької селищної ради (10,5 тис. га).

На час створення заповідника ліси складали 54,68 % його площі; луки – 34,58 % території, перелоги – 7,87 %, болота – 0,07 %.

Територія заповідника характеризується близьким по поверхні заляганням кристалічних порід (гранітів) Українського кристалічного щита, що є діагностичною ознакою Житомирського Полісся. Особливо добре це помітно у долинах річок, особливо. р. Уж. Вже далі на схід (у Київському Поліссі) відслонення гранітів ніде не підходять близько до поверхні, а глибоко занурюються під чохол осадових порід.

У ландшафтному відношенні основу території заповідника складають моренні рівнини та флювіо-гляціальні рівнини, пов'язані з відкладами Дніпровського зледеніння та другі піщані, борові тераси річок, ширина яких досягає тут 20 км. На території заповідника зустрічаються вітрові та льодовикові форми рельєфу – дюни, ками, ози, бокові морени, високі моренні горби.

Гідрологічна сітка заповідника добре розвинена, її складають річки Уж, Ослів, Жерев, Звіздаль, Лозниця, Кам'янка. Долини річок широкі, заплави добре розроблені, заболочені, з незначними перепадами висот, невисокими берегами, з численними меандрами, старицями та старичними озерами. Ширина заплави р. Уж південніше сел. Народичі складає 1200 м і більше.

Ґрунти заповідника є різноманітними, серед них переважають дерново-середньопідзолисті супіщані, дерново-слабопідзолисті піщані, у заплавах річок – лучно-болотні та болотні ґрунти.

Клімат Древлянського заповідника помірно-континентальний, з середньорічною температурою повітря $+6,6-6,8^{\circ}\text{C}$, (за даними метеостанції «Поліське»). Найбільш холодним місяцем року є січень з середньомісячною температурою $-6,2^{\circ}\text{C}$, а найбільш теплим – липень з середньомісячною температурою $+18,1^{\circ}\text{C}$. Середня багаторічна сума опадів дорівнює 650 мм. Сприятливий гідротермічний режим території зумовлює багатство та різноманітність рослинного світу заповідника.

За геоботанічним районуванням (Національний атлас..., 2018), територія заповідника входить до складу Європейської Широколистянолісової зони, Східноєвропейської провінції хвойно-широколистяних лісів, Поліської під провінції, Центральнополіського геоботанічного округу (західна, більша частина території) та Київського правобережного округу (крайня східна, менша частина).

Основу природної рослинності складають ліси. Переважна більшість їх площі – 70,3% – соснові, близько 10% – березові, 15% – дубові, вільхові та інші ліси займають незначні площі. Серед типів лісорослинних умов заповідника переважають свіжі та вологі субори – у сумі 72,3% площі. Слід підкреслити, що після 1986 р. внаслідок сильного радіоактивного забруднення лісове господарство на території нинішнього заповідника не велось, тому переважаючий вік лісів – середньовікові та пристигаючі.

Болота заповідника переважно заплавні, евтрофні, з переважанням високих кореневищних осок та очерету. На боровій терасі р. Уж зустрічаються мезотрофні болота.

Луки заповідника переважно заплавні, болотисті та торф'янисті, саме на них зустрічаються рідкісні види орхідних.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Перші відомості про рослинний світ природного заповідника «Древлянський» опубліковано у довіднику «Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України» (Орлов, 2012). Для заповідника наведено 10 рідкісних видів рослин. Пізніше місцезнаходження рідкісних видів у заповіднику досліджено рядом авторів (Орлов, Жижин, Коминар та ін., 2016; Орлов, 2016; Орлов, 2017; Орлов, 2018 та ін.).

Ряд публікацій присвячений глибокому вивченню поширення окремих рідкісних видів рослин в Україні в цілому та на території природного заповідника «Древлянський»: зокрема, таким видам, як сальвінія плаваюча (*Salvina nutans* L.) (Безсмертна та ін., 2016), пухирник південний (*Utricularia australis* R. Br.) (Дубовик та ін., 2016; Орлов, 2019; Orlov et al., 2021), омела австрійська (*Viscum album* ssp. *austriacum* (Wiesb.) Vollm.) (Орлов та ін., 2023), вовчок ельзаський (*Orobanche alsatica* Kirschl.) (Орлов, Жижин, 2023) тощо.

Дослідниками проаналізовано роль різних природних біотопів заповідника у збереженні фіторізноманіття (Орлов, 2020; Орлов та ін., 2021). Продемонстровано, що найбільше рідкісних видів рослин у природному заповіднику «Древлянський» зосереджено у біотопах світлих слабо ацидофільних флористично багатих дібровах: лілія лісова, любка дволиста, змієголовник Рюйша, гніздівка звичайна, коручка морозниковидна та ін. Значне раритетне фіторізноманіття у заповіднику також характерне для вологих лук: півники сибірські, пальчатокорінник м'ясо-червоний, пальчатокорінник Фукса, пальчатокорінник плямистий, пальчатокорінник травневий тощо.

Актуальні завдання по вивченню рідкісних видів рослин на території заповідника висвітлено у ряді наукових праць (Орлов, 2017; Орлов, Арустамян, 2021). Наголошено, що слід якнайповніше виявити поширення рідкісних видів у заповіднику та організувати моніторинг за станом їх популяцій.

РОЗДІЛ 3. ЗВЕДЕНИЙ СПИСОК РІДКІСНИХ ВИДІВ СУДИННИХ РОСЛИН ЗАПОВІДНИКА

3.1. Список рідкісних видів судинних рослин

У результаті літературно-інформаційного пошуку, проведених у попередній період польових досліджень та натурних оглядових досліджень 2024 р. на території ПЗ «Древлянський» нами розроблено список рідкісних видів судинних рослин, занесених до «Червоної книги України» (2009), а також тих, які охороняються міжнародними конвенціями і угодами. Всі вони потребують охорони.

Особливо слід наголосити на тому, що у процесі подальших польових досліджень наведений вище список рідкісних видів може бути уточнений та доповнений.

СПИСОК

рідкісних видів судинних рослин, які зустрічаються на території

ПЗ «Древлянський»

Види «Червоної книги України»

1. Астрагал піщаний (*Astragalus arenarius* L.)
2. Борідник паростковий (*Jovibarba sobolifera* (Sims.) Opiz)
3. Булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch.)
4. Булатка червона (*Cephalanthera rubra* (L.) Rich.)
5. Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.)
6. Змієголовник Рюйша (*Dracocephalum ruyschiana* L.)
7. Комонничок зігнутий (*Succisella inflexa* (Kluk) G.Beck)
8. Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz.)
9. Косарики черепитчасті (*Gladiolus imbricatus* L.)
10. Лілія лісова (*Lilium martagon* L.)

11. Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.)
12. Пальчатокорінник балтійський (*Dactylorhiza majalis* subsp. *baltica* (Klinge) H.Sund.)
13. Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó)
14. Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó)
15. Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerhayes)
16. Пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó)
17. Півники сибірські (*Iris sibirica* L.)
18. Плаун колючий (*Lycopodium annotinum* L.)
19. Плодоріжка блощична (*Anacamptis coriophora* (L.) R.M.Bateman, Pridgeon et M.W.Chase)
20. Плодоріжка салепова (*Anacamptis morio* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase)
21. Пухирник малий (*Utricularia minor* L.)
22. Пухирник південний (*Utricularia australis* R.Br.)
23. Росичка середня (*Drosera intermedia* Hayne)
24. Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus* L.)
25. Ситняг сосочковий (*Eleocharis mamillata* (H.Lindb.) H.Lindb.)
26. Сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill.)

Види, які охороняються за Бернською конвенцією, Резолюцією № 6 (1998)

1. *Змієголовник Рюйша (*Dracocephalum ruyschiana* L.)
2. Півники угорські (*Iris aphylla* L. subsp. *hungarica* Hegi)
3. *Сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill.)

Зірочкою позначено види рослин, занесені до «Червоної книги України» (2009).

Види, які занесено до Європейського червоного списку видів, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі

1. Козельці українські (*Tragopogon ucrainicus* Artemcz.)
2. Смілка литовська (*Silene lithuanica* Zapal.).

Види, які занесено до Додатку CITES

1. *Булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch)
2. *Булатка червона (*Cephalanthera rubra* (L.) Rich.)
3. *Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó)
4. *Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh.)
5. *Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz)
6. *Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.)
7. *Плодоріжка блощична (*Orchis coriophora* L.)
8. *Плодоріжка салепова (*Orchis morio* L.)
9. *Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.).

Зірочкою позначено види рослин, занесені до «Червоної книги України» (2009).

Узагальнюючи наведені вище списки рідкісних видів рослин, слід відзначити, що з них 26 видів занесені до «Червоної книги України» (2009); 3 види – до Бернської конвенції, 2 види – до Європейського Червоного списку, 9 видів – до списку CITES.

Але оскільки частина видів Бернської конвенції (2-а з 3-х) та списку CITES (всі види) занесені до «Червоної книги України» (2009), загальна кількість рідкісних видів у природному заповіднику «Древлянський» дорівнює 29.

У розділі 5 наведено коротку еколого-біологічну характеристику цих видів.

РОЗДІЛ 4. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ ФЛОРИ ПЗ «ДРЕВЛЯНСЬКИЙ»

1. Астрагал піщаний (*Astragalus arenarius* L.)

Родина Бобові (*Fabaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: бореальний льодовиковий релікт на південній межі поширення.

Загальний ареал: Атлантична, Центральна та Східна Європа.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з стрижневим коренем. Стебло висхідне, заввишки 10-30 см. Листки складні, непарноперисті, з 7-13 листочків. Суцвіття китиця, 3-7-квіткова. Квітки світло-пурпурові. 12-14 мм завдовжки. Боби лінійні, 12-20 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у липні-серпні.

Місця зростання, біотопи: відкриті та рідколісні піщані дюни у типі лісу А₁С, піщані узлісся, галявини.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид, який має єдиний сучасний локалітет у заповіднику.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 1 км північніше с. Ганнівка, на узліссі сосняка лишайникового (ТЛУ – А₁), поодинокі.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, заліснення піщаних дюн, зміни клімату.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення місць зростання виду у заповіднику, при виявленні – моніторинг за станом популяції.

2. Борідник паростковий (*Jovibarba sobolifera* (Sims.) Opiz)

Родина Товстолисті (*Crassulaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: північний вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: Скандинавія, Середня та Східна Європа.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з товстим листям, зібраним у щільну прикореневу розетку. Стебло пряме, товсте, заввишки 5-15 см. Має численні виводкові розетки. Суцвіття верхівкове, 5-10-квіткове. Квітки жовті або блідо-зелені, пелюстки по краю війчасті. Плід – листянка.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується вегетативно та насінням. Цвіте у липні-серпні, плодоносить у вересні.

Місця зростання, біотопи: піщані дюни, відкриті гранітні відслонення.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид, який має єдиний сучасний локалітет у заповіднику.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, с. Розсохівське, на відслоненнях гранітів на правому березі р. Уж, невеликими групами.

Головні фактори зменшення чисельності: рекреація, весняні пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний вид.

Необхідні заходи охорони: моніторинг за станом популяції.

3. Булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейсько-середземноморсько-західноазіатський реліктовий вид.

Загальний ареал: Скандинавія, Атлантична, Середня та Східна Європа, Середземномор'я, Мала Азія, Західна Азія.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з коротким кореневищем. Стебло пряме, заввишки 20-40 см. Листки в кількості 6-10 розміщені в два ряди, ланцетні, довго-загострені. Суцвіття негусте, 3-15-квіткове. Квітки білі. Зовнішні листочки оцвітини ланцетні, гострі, 12-16 мм завдовжки, губа вдвоє коротша від зовнішніх листочків оцвітини.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте $2\frac{1}{2}$ V-VI, плодоносить VI-VII. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами

Місця зростання, біотопи: світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид, сучасне зростання якого у заповіднику потребує підтвердження.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 44, у молодому дубовому лісі різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂), поодинокі (О. Орлов, 20.05.1990, *vidi*).

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, випасання худоби, рекреація, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, іноді – збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: підтвердження сучасного зростання виду у заповіднику, при виявленні – моніторинг за станом популяції.

4. Булатка червона (*Cephalanthera rubra* (L.) Rich.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: орхідея зі складним циклом розвитку.

Загальний ареал: Європа, Кавказ, Середня та Мала Азія, Іран, північна Африка.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з висхідним кореневищем. Стебло пряме, заввишки 25-50 см. Листки в кількості 4-6, ланцетні, до 12 см завдовжки. Суцвіття негусте, 2-8-квіткове. Квітки рожеві, 2,5 см завдовжки. Зовнішні листочки оцвітини ланцетні рожеві, губа білувата. Зав'язь скручена.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами. Може вести підземний спосіб життя протягом 20 років.

Місця зростання, біотопи: світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний вид, відомий у заповіднику з одного місцезнаходження.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 56, у світлій ацидофільній діброві, асоціація *Potentillo albae-Quercetum* Libbert 1933 (ТЛУ – С₂), група з 12 генеративних особин, справа від лісової дороги на с. Ганнівка (О. Орлов, 24.06.2022, KW).

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, іноді – збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, при виявленні локалітетів – моніторинг за станом популяції.

5. Гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: орхідея зі складним циклом розвитку та сапротрофним характером живлення.

Загальний ареал: Європа, Кавказ, Мала Азія, Західний Сибір.

Морфологічні особливості виду: рослина світло-коричневого кольору. Трав'яний сапротрофний багаторічник з горизонтальним щільним гніздоподібним кореневищем. Стебло пряме, заввишки 10-15 см. Листки лускоподібні, 4-6, 2 см завдовжки. Суцвіття китиця, 8-15-квіткове. Квітки жовтувато-бурі, 2 см завдовжки. Зав'язь не скручена.

Особливості біології: сапротроф, трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 57, виділ 10, у 109-річному сосняку різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂), на стаціонарі, поодинокі; Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 102, виділ 4, у 90-річному грабовому лісі, групами та ін.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, при виявленні локалітетів – моніторинг за станом популяції.

6. Змієголовник Рюйша (*Dracosephalum ruyschiana* L.)

Родина Губоцвіті (*Lamiaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: Європа, Кавказ, Середня Азія, Сибір.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з коротким косим кореневищем. Стебло пряме, заввишки 20-60 см. Листки сидячі, супротивні, зібрані у кільця. Суцвіття верхівкові, 2-7 см. Квітки темно-сині, 2-3 см завдовжки. Плід – горішок.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 57, у березняку, великими групами, кв. 57, вид. 10, у 109-річному сосняку різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂) на стаціонарі, поодинокі.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид. Також вид занесено до Бернської конвенції.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, при виявленні локалітетів – моніторинг за станом популяції.

7. Комонничок зігнутий (*Succisella inflexa* (Kluk) G.Beck)

Родина Черсакові (*Dipsacaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: центральноевропейський вид на східній межі поширення.

Загальний ареал: Центральна Європа, захід Східної Європи.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з коротким кореневищем. Стебло пряме або висхідне, заввишки 40-80 см. Листки сидячі, супротивні, голі. Суцвіття верхівкові, головчасті до 2,5 см у діаметрі. Квітки лілові. Плід – сім'янка.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно – укоріненням пагонів. Цвіте у липні-серпні, плодоносить у вересні.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – заболочені луки.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид з єдиним у заповіднику локалітетом.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Ганнівка, на вологій луці поблизу стаціонару «Перелogi», групами.

Головні фактори зменшення чисельності: корінне поліпшення лук, весняне випалювання трави.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, при виявленні локалітетів – моніторинг за станом популяції.

8. Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: орхідея зі складним циклом розвитку.

Загальний ареал: палеарктичний.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з коротким кореневищем. Стебло пряме, заввишки 30-90 см. Листки яйцеподібні 4-6, 4-6 см завдовжки. Суцвіття китиця, з 12-40-квіток. Квітки жовтувато-пурпурові, або зеленкуваті, 10-13 см завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-вересні, плодоносить у липні-жовтні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 57, виділ 10, у 109-річному сосняку різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂), на стаціонарі, поодинокі; Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке л-во, квартал 102, виділ 4, у 90-річному грабовому лісі, групами.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, при виявленні локалітетів – моніторинг за станом популяцій.

9. Косарики черепитчасті (*Gladiolus imbricatus* L.)

Родина Півникові (*Iridaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: європейський високо декоративний вид.

Загальний ареал: Середня Європа, Середземномор'я.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з бульбоцибулиною до 3 см у діаметрі. Стебло пряме, заввишки 40-100 см. Листки в кількості 4-6, мечоподібні до 40-80 см завдовжки та 30 мм

завширшки. Суцвіття негусте, 3-12-квіткове. Квітки лілові, 25-40 мм у діаметрі.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно – дочірніми цибулинками. Цвіте у червні-серпні, плодоносить у вересні-жовтні.

Місця зростання, біотопи: справжні луки, лісові галявини.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид, сучасне зростання якого у заповіднику потребує підтвердження.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, 1,2 км пд. смт. Народичі, заплавна лука по р. Уж (О. Орлов, 07.06.2009).

Головні фактори зменшення чисельності: заростання лук деревно-чагарниковою рослинністю, збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: підтвердження сучасного зростання виду у заповіднику, при виявленні – моніторинг за станом популяції.

10. Лілія лісова (*Lilium martagon* L.)

Родина Лілійні (*Liliaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: високо декоративний вид з диз'юнктивним ареалом.

Загальний ареал: Євразія.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з цибулиною до 5-6 см у діаметрі. Стебло одиночне, пряме, не гіллясте, заввишки 50-130 см. Стеблові листки у кільцях по 5-6, до 10-150 см завдовжки та 30 мм завширшки. Суцвіття негуста китиця, 3-10-квіткове. Квітки рожеві, повислі,

пелюстки загнуті назад, з фіолетовими плямами або без них, 5-5 см у діаметрі.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно – дочірніми цибулинками. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні. Розмножується насінням та дочірніми цибулинками вегетативно. Поліморфний вид.

Місця зростання, біотопи: ліси, узлісся.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення у заповіднику.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 57, у березняку, кв. 72, у сосняку орляково-зеленомоховому (ТЛУ – В₂); Народицьке лісництво, квартал 57, виділ 10, у 109-річному сосняку різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂), на стаціонарі, поодинокі; Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, квартали 44-46 Народицького лісництва, у дубових лісах різнотравно-конвалієвих, досить звичайно; Народицьке лісництво, квартал 101, виділ 18, у 90-річному грабовому лісі, поодинокі.

Головні фактори зменшення чисельності: переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі, викопування цибулин.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

11. Любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: орхідея з європейсько-середземноморським ареалом та складним циклом розвитку.

Загальний ареал: європейсько-середземноморський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома овальними, витягнутими, веретеноподібними бульбами. Стебло пряме, заввишки 30-50 см. Листки яйцеподібні, 4-6, 6-10 см завдовжки. Суцвіття – рихла китиця, з 15-30-квіток. Квітки білі, зі шорцем. Губа дещо зеленкувата, відігнута донизу, довша за інші елементи оцвіттини.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами. Зацвітає на 11 рік життя.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – світлі ацидофільні термофільні діброви, багаті соснові ліси у сугрудах, багаті сосново-дубові ліси, дубово-грабові ліси. Значні популяції – на луках.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Розсохівське науково-дослідне відділення, 1,6 км пн. с. Ганнівка, на луках поблизу оз. Глушиця, великими групами; Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, квартали 44-46 Народицького лісництва, у дубових лісах різнотравно-конвалієвих (ТЛУ – С₂), досить звичайно.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, переважання штучного лісовідновлення, лісові пожежі, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

12. Пальчатокорінник балтійський (*Dactylorhiza majalis* subsp. *baltica* (Klinge) H.Sund.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: європейсько-середземноморський вид на східній межі ареалу.

Загальний ареал: європейсько-середземноморський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома веретеноподібними бульбами. Стебло пряме, заввишки 10-40 см. Листки довгасто-ланцетні 6-10 см завдовжки. Суцвіття – щільна китиця, з 20-40-квіток. Квітки малинові, з цятками.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у квітні-травні, плодоносить у травні-липні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – поза заплавні справжні луки.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний вид з єдиним локалітетом.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 0,5 км на захід від опорного пункту ПЗ «Древлянський» у с. Ганнівка, на луці, поодинокі.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

13. Пальчатокорінник м'ясо-червоний (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євразійський вид зі складною біологією розвитку.

Загальний ареал: Євразія.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома веретеноподібними бульбами. Бульби мають по 2-4 лопаті. Стебло пряме, заввишки 20-60 см заввишки. Листки ланцетні 4-6. Суцвіття – щільний колос. Квіти поліморфні, рожеві, малинові, з цятками, 5-10 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у травні-липні, плодоносить у серпні-жовтні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – справжні та заболочені луки.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: вид розсіяного поширення.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, на заплавних луках по р. Уж в околицях смт. Народичі,

групами; 1,6 км пн. с. Ганнівка, на луці поблизу оз. Глухове; окол. с. Ганнівка, лука поблизу опорного пункту ПЗ «Древлянський»; на стаціонарі «Перелогі», досить багато; луки в 1 км пд.-зах. с. Ганнівка, великі популяції.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

14. Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata* (L.) Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: Євро-Сибірський вид зі складною біологією розвитку.

Загальний ареал: Євро-Сибірський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома веретеноподібними бульбами. Бульби мають по 2-4 лопаті. Стебло пряме, заввишки 20-50 см заввишки. Листки ланцетні 4-5, з фіолетовими плямами на верхньому боці. Суцвіття – рихлий колос. Квіти поліморфні, рожеві, з цятками та специфічним малюнком, 8-10 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – справжні та заболочені луки, евтрофні болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 1,5 км пн. с. Ганнівка, лука на стаціонарі «Перелог», 3-и генеративні особини.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

15. Пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* (Rchb.) P.F.Hunt & Summerhayes)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: Європейсько-середземноморський поліморфний вид.

Загальний ареал: Європейсько-середземноморський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома веретеноподібними бульбами. Бульби пальчасто розсічені. Стебло пряме, заввишки 20-40 см заввишки. Листки чергові 4-5, з фіолетовими плямами на верхньому боці. Суцвіття – колос. Квіти лілові або ясно-фіолетові, з цятками та специфічним малюнком, 8-12 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у травні-липні, плодоносить у липні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – справжні та заболочені луки, евтрофні болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 1,6 км пн. с. Ганнівка, на луці поблизу оз. Глухове; окол. с. Ганнівка, лука поблизу опорного пункту ПЗ «Древлянський» у с. Ганнівка; стаціонар «Перелоги», окол. с. Ганнівка, лука поблизу опорного пункту ПЗ «Древлянський» у с. Ганнівка.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія рідкісний вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

16. Пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: євразійський вид на південній межі поширення.

Загальний ареал: Євразійський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома веретеноподібними бульбами. Бульби пальчасто розсічені. Стебло пряме, заввишки 20-40 см заввишки. Листки овальні, чергові 4-5, з фіолетовими плямами на верхньому боці. Суцвіття – колосовидне. Квіти ясно-рожеві, з пятками та специфічним малюнком, 10-14 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у червні-липні, плодоносить у липні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: у заповіднику – справжні та заболочені луки, евтрофні болота.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, на луці поблизу опорного пункту ПЗ «Древлянський» у с. Ганнівка, невелика популяція (до 10 особин).

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

17. Півники сибірські (*Iris sibirica* L.)

Родина Півникові (*Iridaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: декоративний вид на південній межі поширення.

Загальний ареал: Європа, Сибір.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з щільною дерниною. Стебло пряме, заввишки 40-100 см. Листки 30-50 см завдовжки, 6-10 см завширшки, лінійні. Квіти поодинокі або по 2-3, синьо-блакитні, 8-10 см у діаметрі.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у травні-липні, плодоносить у липні-серпні.

Місця зростання, біотопи: заболочені луки.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 1,5 км пн. с. Ганнівка, болотиста лука за стаціонаром «Перелогі».

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

18. Плаун колючий (*Lycopodium annotinum* L.)

Родина Плаунові (*Lycopodiaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: бореальний вид на південній межі поширення.

Загальний ареал: Євразія, Північна Америка.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з корінцями у вузлах. Стебло повзуче, заввишки 10-30 см. Листки лінійно-ланцетні, дрібні, густо розташовані на стеблі, з колючкою на верхівці. Спороносні колоски одиночні, сидячі, на верхівках неспеціалізованих гілок.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується спорами і вегетативно. Спороносить у липні-вересні.

Місця зростання, біотопи: вологі соснові і мішані ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент, зустрічається клонами різної площі.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 72, виділ 8, у 110-річному сосняку зеленомоховому (ТЛУ – В₂), у сосняку між селами Ганнівка та Лозниця, 1,3 км пд.-сх. с. Ганнівка, на лівому березі р. Лозниця, за 0,6 км від лівого берега річки, Народицьке л-во, кв. 87, вид. 1, стиглий вологий субір (В₃) – сосняк чорнично-зеленомоховий, куртина 3 x 3м (9м²). Розсохівське ПНДВ, між селами Ганнівка та Лозниця, 2 км пд.-сх. с. Ганнівка, на лівому березі р. Лозниця, за 100 м від лівого берега річки, Народицьке л-во, кв. 88, вид. 7, стиглий вологий субір (В₃), серед сосняка чорнично-зеленомохового, куртина 20 x 30м (600 м²), фрагмент асоціації сосняка колючоплаунового.

Головні фактори зменшення чисельності: лісові пожежі.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: моніторинг за станом популяцій.

19. Плодоріжка блощична (*Anacamptis coriophora* (L.) R.M.Bateman, Pridgeon et M.W.Chase s.l.)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: орхідея зі складною біологією розвитку.

Загальний ареал: Європейсько-Середземноморський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з округлими бульбами. Стебло пряме, заввишки 15-30 см. Листки лінійні, спрямовані догори. Суцвіття густе, 20-30-квіткове. Квітки темно-бордові.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у травні-липні, плодоносить у липні-серпні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: сухі луки, лісові галявини.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами або невеликими групами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, 2 км пн.-сх. с. Ганнівка, на ксеро-мезофітних луках, на схід від піщаних пустищ, 3-и мікропопуляції (2 особини, 8 особин та 18 особин).

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

20. Плодоріжка салепова (*Anacamptis morio* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase)

Родина Зозулинцеві (*Orchidaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: середньоевропейський вид на східній межі поширення.

Загальний ареал: Атлантична, Середня та Східна Європа.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник з двома округлими бульбами. Стебло пряме, заввишки 5-20 см. Листки в кількості 4-7 розміщені при основі стебла, овальні, 4-8 см завдовжки. Суцвіття негусте, коротке. Квіти фіолетово-пурпурові, запашні.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та дочірніми бульбами. Цвіте у травні-червні, плодоносить у червні-липні. Для розвитку зародка потребує симбіозу з видоспецифічними ґрунтовими грибами-симбіотрофами.

Місця зростання, біотопи: справжні луки.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент, зустрічається поодинокими екземплярами.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Ганнівка, сухувата лука, вигон. Зустрічається поодиноким.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, прогресуюче забруднення оточуючого середовища, заростання луків чагарниками.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

21. Пухирник малий (*Utricularia minor* L.)

Родина Пухирникові (Lentibulariaceae).

Значення виду у збереженні генофонду: рідкісна водна комахоїдна рослина.

Загальний ареал: Голарктичний.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник який плаває у товщі води. Стебло дуже розгалужене, листя дрібне, сильно розсічене, несе ловчі пухирці. Суцвіття китиця з 2-6 квіток, коротке. Квіти ясно-жовті, 8-12 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується частіше вегетативно (зимуючими туріонами), рідше насінням. Ловить у воді дрібних безхребетних тварин. Цвіте у липні-серпні, плодоносить у вересні.

Місця зростання, біотопи: мезотрофні водойми.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент, створює ценози.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 12, виділ 8, 2,3 км на південь від смт. Народичі, у неглибокій водоймі у старому піщаному кар'єрі у сосняку, у воді, багато.

Головні фактори зменшення чисельності: забруднення водойм, пересихання мілководних водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

22. Пухирник південний (*Utricularia australis* R.Br.)

Родина Пухирникові (Lentibulariaceae).

Значення виду у збереженні генофонду: рідкісна водна комахоїдна рослина.

Загальний ареал: Європейсько-Середземноморський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник який плаває у товщі води. Стебло дуже розгалужене, завдовжки 40-120 см. Листя дрібне, сильно розсічене, несе ловчі пухирці. Суцвіття китиця з 3-6 квіток, коротке. Квіти темно-жовті, 10-12 мм завдовжки.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується частіше вегетативно (зимуючими туріонами), рідше насінням. Ловить у воді дрібних безхребетних тварин. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні.

Місця зростання, біотопи: евтрофні водойми.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент, створює ценози.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, 0,7 км пд. смт. Народичі, у старику р. Уж, зліва від дороги Народичі – Базар, багато; Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Розсохівське, у водосховищі на р. Уж, в 1 км вище греблі, нечасто.

Головні фактори зменшення чисельності: забруднення водойм, пересихання мілководних водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

23. Росичка середня (*Drosera intermedia* Hayne)

Родина Росичкові (*Droseraceae*).

Значення виду у збереженні генофонду: рідкісна болотна комахоїдна рослина на межі ареалу.

Загальний ареал: Голарктичний.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник 3-15 см заввишки. Стебло нерозгалужене, висхідне. Листя у прикореневій розетці, округло-клиноподібне, зверху і по краях з залозистими волосками та «росою». Суцвіття з 4-10 квіток. Квіти білі.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Ловить дрібних безхребетних тварин. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні.

Місця зростання, біотопи: евтрофні та мезотроні болота, береги водойм.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 94, виділ 11, болото по берегу оз. Мертве, багато.

Головні фактори зменшення чисельності: забруднення боліт, торфові пожежі, пересихання мілководних водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

24. Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus* L.)

Родина Осокові (Cyperaceae).

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейський вид на східній межі ареалу.

Загальний ареал: Середня Європа, Середземномор'я.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник 3-15 см заввишки. Стебло висхідне, біля основи бульбоподібно потовщене. Листя у прикореневій розетці, ниткоподібне. Суцвіття з 4-6 квіток, мало розгалужене. Квіти біло-зеленкуваті.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні.

Місця зростання, біотопи: евтрофні та мезотроні болота, береги водойм.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 94, виділ 11, болото по берегу оз. Мертве, багато.

Головні фактори зменшення чисельності: забруднення боліт, торфові пожежі, пересихання мілководних водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

25. Ситняг сосочковий (*Eleocharis mamillata* (H.Lindb.) H.Lindb.)

Родина Осокові (Cyperaceae).

Значення виду у збереженні генофонду: вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: Євразійський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник 10-30 см заввишки. Кореневище повзуче. Стебла прямі, потовщені, з округлими ребрами. Колоски верхівкові, довжиною 10-15 мм.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно. Цвіте у червні-липні, плодоносить у серпні-вересні.

Місця зростання, біотопи: евтрофні та мезотроні болота, береги водойм.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: домінант, віолент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: дуже рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Народицьке природоохоронне науково-дослідне відділення, Народицьке лісництво, квартал 94, виділ 11, болото по берегу оз. Мертве, багато.

Головні фактори зменшення чисельності: забруднення боліт, торфові пожежі, пересихання мілководних водойм.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія вразливий вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

26. Сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill.)

Родина Жовтецеві (*Ranunculaceae*).

Значення виду у збереженні генофонду: декоративний вид на південній межі ареалу.

Загальний ареал: Європейсько-Західносибірський.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник 10-15 см заввишки. Кореневище вертикальне. Стебла прямі, вкриті густими білими

волосками. Листки на довгих черешках, тричі роздільні, в абрисі – серцеподібні. Квіти великі, 3-5 см у діаметрі, сильно поліморфні – від синьо-фіолетових до блакитних.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням. Цвіте у квітень-травень, плодоносить травень-червень.

Місця зростання, біотопи: соснові, світлі дубові та мішані ліси.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення,, Народицьке лісництво, квартал 72, у сосняку орляково-зеленомоховому (ТЛУ – В₂); Народицьке лісництво, квартал 57, виділ 10, у 109-річному сосняку різнотравно-конвалієвому (ТЛУ – С₂) на стаціонарі, поодинокі.

Головні фактори зменшення чисельності: інтенсивне ведення лісового господарства, лісові пожежі, збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до «Червоної книги України» (2009), категорія неоцінений вид.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

Види Бернської конвенції

З флори природного заповідника «Древлянський» до Бернської конвенції включено 3-и види судинних рослин: змієголовник Рюйша (*Dracosephalum ruyschiana* L.), сон розкритий (*Pulsatilla patens* (L.) Mill.) та півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. et Kit.). Але оскільки перші два види занесено ще й до «Червоної книги України», їх характеристика подана вище.

Нижче наводиться характеристика півників угорських.

27. Півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. et Kit.)

Родина Півникові (*Iridaceae*).

Значення виду у збереженні генофонду: середньоєвропейсько-балканський вид на північно-східній межі ареалу.

Загальний ареал: Середня Європа, Балкани, південний захід Східної Європи.

Морфологічні особливості виду: трав'яний багаторічник 10-15 см заввишки. Кореневище вертикальне. Стебла прямі, вкриті густими білими волосками. Листки на довгих черешках, тричі роздільні, в абрисі – серцеподібні. Квіти великі, 3-5 см у діаметрі, сильно поліморфні – від синьо-фіолетових до блакитних. Плід – тригранна коробочка.

Особливості біології: трав'яний багаторічник, розмножується насінням та вегетативно (розростанням кореневищ). Цвіте у травні, плодоносить у червні.

Місця зростання, біотопи: світлі ацидофільні широколистяні та мішані ліси, узлісся, гранітні відслонення..

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Розсохівське, по гранітних відслоненнях на правому березі р. Уж, масово.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави, збирання у букети.

Природоохоронний статус: вид занесено до Бернської конвенції.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику (особливо у лісах), моніторинг за станом популяції.

Види рослин Європейського червоного списку

28. Козельці українські (*Tragopogon ucrainicus* Artemcz.)

Родина Айстрові (*Asteraceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: північно-понтичний ендемік.

Загальний ареал: Верхньо-Дніпровський, Середньо-Дніпровський та захід Волзько-Донського флористичного району Європи.

Морфологічні особливості виду: трав'яний дворічник 30-50 см заввишки. Корінь стрижневий. Стебла прямі, зверху розгалужений, вкритий притиснутими білими волосками. Листки прикореневі, лінійні, часто складені вздовж центральної жилки. Кошики 3-5 см у діаметрі, жовті.

Особливості біології: вид вразливої біології – дворічник. Цвіте червень-вересень, плодоносить червень-вересень. Розмножується виключно насінням.

Місця зростання: розріджені соснові ліси на борових пісках в умовах сухого бору (A_1) та свіжого бору (A_2), відкриті дюнні піски, піщані перелogi, теплі узлісся, рідше – узбіччя доріг.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Ганнівка, по сухих піщаних перелогах.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави.

Природоохоронний статус: вид занесено до Європейського червоного списку (1991), статус – категорія R (Rare) – рідкісні види.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

29. Смілка литовська (*Silene lithuanica* Zapal.)

Родина Гвоздикові (*Caryophyllaceae*)

Значення виду у збереженні генофонду: субендемик лісової та лісостепової зон Східно-Європейської рівнини та Польщі.

Загальний ареал: Захід Східної Європи.

Морфологічні особливості виду: однорічник 20-40 см заввишки. Корінь стрижневий. Стебла прямі, зверху вилчато розгалужені, голі, сизі. Листки овальні, сизі. Квіти яскраво-рожеві, 10-12 мм у діаметрі. Плід – коробочка.

Особливості біології: вид вразливої біології – однорічник. розмножується насінням. Цвіте червень-серпень, плодоносить липень-вересень. Ценотично слабкий вид.

Місця зростання: піщані узлісся, розорані квартальні просіки на пісках, піщані перелоги.

Участь у створенні фітоценозів, життєва стратегія: асектатор, експлерент.

Загальний характер поширення у ПЗ «Древлянський»: порівняно рідкісний у заповіднику вид.

Локалітети у ПЗ «Древлянський»: Розсохівське природоохоронне науково-дослідне відділення, окол. с. Ганнівка, по сухих піщаних перелогах.

Головні фактори зменшення чисельності: весняне випалювання трави.

Природоохоронний статус: вид занесено до Європейського червоного списку (1991), статус – категорія I (Indefinite) невизначені види.

Необхідні заходи охорони: виявлення сучасного поширення виду у заповіднику, моніторинг за станом популяцій.

ВИСНОВКИ

1. Рослинність природного заповідника «Древлянський» характеризується значним ступенем збереженості, що сприяє зростанню на цій території значної кількості рідкісних видів рослин.
2. Загальна кількість рідкісних видів рослин у природному заповіднику «Древлянський» дорівнює 29.
3. До «Червоної книги України» (2009) занесено 26 видів, до Бернської конвенції – 3 види, до Європейського Червоного списку – 2 види, до списку CITES – 9 видів.
4. Найбільша кількість рідкісних видів рослин заповідника характерна для родини Орхідних – 12 видів.
5. Найбільше рідкісних видів рослин у природному заповіднику «Древлянський» зосереджено у біотопах світлих слабо ацидофільних флористично багатих дібровах: лілія лісова, любка дволиста, змієголовник Рюйша, гніздівка звичайна, коручка морозниковидна та ін. Значне раритетне фіторізноманіття у заповіднику також характерне для вологих лук: півники сибірські, пальчатокорінник м'ясо-червоний, пальчатокорінник Фукса, пальчатокорінник плямистий, пальчатокорінник травневий тощо.
6. Актуальним завданням є якнайповніше виявлення місць зростання рідкісних видів у заповіднику.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безсмертна О.О., Данилюк К.М., Борсукевич Л.М., Орлов О.О., Якушенко Д.М. *Salvina nutans* L. на території Західного та Житомирського Полісся (Україна) // Рідкісні рослини і гриби України та прилеглих територій: реалізація природоохоронних стратегій. — Мат. IV Міжнар. конф. (м. Київ, 16-20 травня 2016 р.). — К.: Паливода А.В., 2016. — С. 51-54.
2. Дідух Я.П. Оцінка соцологічної значимості біотопів. Біотопи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації. (Матеріали робочого семінару. М. Київ, 21-22 березня 2012 року.) / За редакцією Я.П. Дідуха, О.О. Кагала, Б.Г. Проця. — Київ-Львів, 2012. — С. 142-150.
3. Дідух Я.П., Фіцайло Т.В., Коротченко І.А., Якушенко Д.М., Пашкевич Н.А. Біотопи лісової та лісостепової зон України. — К.: ТОВ “МАКРОС”, 2011. — 288 с.
4. Закон України “Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі” / <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436/96-%D0%B2%D1%80>
3. Natura 2000 — the European network of protected sites / <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/natura-2000>.
5. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі / http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_032/print1247741934069335

6. Національний каталог біотопів України / За ред.. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Шеффера Я., Садогурської С.С. — Л.: ФОП Клименко Ю.А., 2018. — 442 с.
7. Орлов О. Нові види родини *Orchidaceae* Juss. у природному заповіднику «Древлянський». Мат. Всеукр. наук. конф. «Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій» (м. Львів, 8-11 вересня 2022 р.). Львів: СПОЛОМ, 2022. С. 109-111.
8. Орлов О. О., Жуковський О. В., Бородавка В. О., Бородавка О. Б., Шевчук В. В., Матейчик В. І., Арват Л. С. Омела австрійська *Viscum album* ssp. *austriacum* (Wiesb.) Vollm.) у соснових лісах України: сучасний стан проблеми. Лісівництво і агролісомеліорація. 2023. Вип. 142. С. 124-135. <https://doi.org/10.33220/1026-3365.142.2023.124580>.
9. Орлов О., Жижин М. *Orobanche alsatica* Kirschl. (*Orobanchaceae*) в Україні та у природному заповіднику «Древлянський» (Житомирська область). Мат. Всеукр. наук. конф. «Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій», присв. 100-й річниці від дня народження Надії Степанівни Ялинської (м. Львів — смт. Шацьк, 7—10 вересня 2023 р.). Львів: СПОЛОМ, 2023. С. 61-65.
10. Орлов О.О. Актуальні завдання вивчення флори судинних рослин природного заповідника «Древлянський» (Житомирська область) Перспективи розвитку лісового та садово-паркового господарства. — Мат. Всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Умань, 1-2 червня 2017 р.). — Умань: Видавець «Сочинський М.М.», 2017. — С. 111-113.
11. Орлов О.О. Інвазійні адвентивні види рослин природного заповідника Древлянський — загроза його природних екосистем // Флористичне і ценотичне різноманіття у відновленні, збереженні та охороні рослинного світу: Мат. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23-25 квітня 2018 р.). — К.: Вид-во «Ліра-К», 2018. — С. 107-109.

12. Орлов О.О. Конспект судинних рослин природного заповідника «Древлянський», занесених до «Червоної книги України». Біологічні дослідження — 2022: збірник наукових праць. Житомир: ПП «Євро-Волинь», 2022. С. 264-267.
13. Орлов О.О. Невідкладні завдання дослідження адвентивної фракції флори природного заповідника «Древлянський» (Житомирське Полісся) // Збірник XIV Всеукр. on-line конференції студентів, магістрів та аспірантів з міжнарод. участю «Сучасні проблеми екології» (м. Житомир, 15 березня 2018 р.). — Житомир: ЖДТУ, 2018. — С. 10.
14. Орлов О.О. Нові дані про поширення *Utricularia x australis* R.Br. {*Lentibulariaceae*} у Житомирському Поліссі // Сучасні фітосозологічні дослідження в Україні: зб. наук. праць з нагоди вшанування видатного фітосозолога, д-ра біол. наук, проф. Т.Л. Андрієнко-Малюк (1938-2016 рр.). — Вип. 3. — К.: Талком, 2019. — С. 56-61.
15. Орлов О.О. ПЗ Древлянський. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / кол. авторів під ред. В.А. Онищенка і Т.Л. Андрієнко. К.: Фітосоціоцентр, 2012. С. 115-123.
16. Орлов О.О. Попередні дані щодо адвентивної , фракції флори природного заповідника «Древлянський» (Житомирська обл.). Наближення-2 // Охорона довкілля. — 36. наук. статей XIII Всеукраїнських Таліївських читань. — Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. — С. 95-100.
17. Орлов О.О. Попередній систематичний аналіз спонтанної флори судинних рослин природного заповідника Древлянський // Міжнарод. наук.-практ. конф. «Динаміка біологічного та ландшафтного різноманіття заповідних територій» (м. Кам'янець-Подільський, 25-27 травня 2016 р.). — Кам'янець-Подільський: «Друкарня «Рута», 2016. — С. 83-86.

18. Орлов О.О. Рідкісні біотопи Європи у природному заповіднику «Древлянський» та їх роль у збереженні рідкісних видів судинних рослин // Сучасні фітосозологічні дослідження в Україні: 36. наук. праць з нагоди вшанування пам'яті видатного фітосозолога, д.б.н., проф. Т.Л. Андрієнко-Малюк (1938—2016 рр.). — Вип. 4. — К.: Талком, 2020. С. 61-73.
19. Орлов О.О. Систематична та біоморфологічна структура адвентивної фракції флори природного заповідника «Древлянський» (Житомирське Полісся). Наближення-3 // 36. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. «Досвід та перспективи розвитку об'єктів природно-заповідного фонду Хмельниччини», до 5-ї річниці Національного природного парку «Мале Полісся» (м. Славути, 23-25 травня 2018 р.). — 2018. — С. 34-40.
20. Орлов О.О., Арустамян Е.М. Головні напрями та завдання по вивченню флори судинних рослин природного заповідника «Древлянський» // Сучасні проблеми лісового господарства та екології: шляхи вирішення (Факультету лісового господарства та екології — 20 років). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (7-8 жовтня 2021 року, м. Житомир). — Житомир: Поліський національний університет, 2021. С. 231-233.
21. Орлов О.О., Жижин М.П., Коминар М.Ф., Шимончук П.П., Шевченко С.В. Нові види флори судинних рослин ПЗ «Древлянський» та їх короткий аналіз // Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку та інших природоохоронних територій. — Мат. наук. конф. (сmt. Шацьк, 8-11 вересня 2016 р.). — Львів: СПОЛОМ, 2016. — С. 74-78.
22. Орлов О.О., Жуковський О.В. Омела австрійська *Viscum album* ssp. *austriacum* (Wiesb.) Vollm.) у Житомирському Поліссі: початок експансії у зв'язку з потеплінням клімату? Лісові екосистеми: сучасні проблеми і перспективи досліджень-2023: мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. ім. Житомир, 31 травня 2023 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 58-59.